

УДК 7.011:377.36

ЛИНОВИЦЬКА Анастасія Олександрівна,
аспірант кафедри педагогіки вищої школи та освітнього менеджменту,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
e-mail: art-kafedra@ukr.net

РУШІЙНІ СИЛИ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

На основі аналізу художньо-педагогічної літератури та педагогічного досвіду у статті висвітлено механізми дії рушійної сили розвитку художньо-естетичного смаку майбутніх фахівців образотворчого мистецтва у вищому навчальному закладі. Зазначаються мотиви навчання, що сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів, а саме художньо-естетичні потреби, стимули, інтереси, ідеали у розвитку художньо-естетичного смаку майбутніх митців.

Ключові слова: *рушійні сили розвитку, потреби, стимули, інтереси, ідеали, самоусвідомлення, художньо-естетичний смак, майбутні фахівці образотворчого мистецтва.*

Постановка проблеми. Соціальною місією мистецької професійної освіти має стати не тільки підготовка фахівців, здатних виконувати сучасні твори мистецтва, а й формування культурно-естетичної особистості з розвиненим почуттям прекрасного, здатної розуміти цінності світового й народного мистецтва, особистості, яка володіє знаннями та інформацією з метою постійного підвищення рівня своєї професійної підготовки, спроможної творити, сприймати, переживати істинні духовні цінності згідно із суспільною системою цінностей.

У цьому контексті особливої значущості набуває активізація творчої діяльності майбутніх фахівців образотворчого мистецтва, усвідомлене включення їх у процес навчання, що можливо за умови позитивної мотивації до навчання та художньо-естетичного самоусвідомлення.

Мета статті – розкрити сутність механізмів дії рушійної сили у розвитку художньо-естетичного смаку майбутніх фахівців образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Сучасні умови системи освіти окреслюють в якості однієї з важливих вимог до майбутнього фахівця образотворчого мистецтва – підвищення його професійного рівня. Реалізація даної вимоги можлива за умови розвитку художньо-естетичного смаку на рівні професійно-мистецтвознавчому. Для виключення еkleктичних виявів у професійній діяльності майбутньому митцю необхідно поглиблено оволодіти комплексом знань у сфері образотворчого мистецтва, зокрема:

- знання художньої культури, взаємозв'язку культури і суспільства;
- знання художніх стилів, течій, напрямів, епох, шкіл, біографій митців;
- знання видів мистецтва: архітектура, скульптура, живопис, графіка, декоративно-прикладне мистецтво;
- знання форм і змісту художніх творів;
- знання художніх технік і технологій;
- знання засобів художньої виразності творів.

Рушійною силою розвитку художньо-естетичного смаку майбутніх фахівців образотворчого мистецтва є суперечності між усвідомленням недосконалості рівня художньо-естетичного смаку митця і прагненням досягти визначеного професійно-мистецтвознавчого рівня художньо-естетичного смаку.

Передумовами розвитку художньо-естетичного смаку є *мотиви, потреби та інтереси* майбутніх фахівців образотворчого мистецтва.

Теорія мотивації й мотивів діяльності – одна з наскрізних у науці, вивчалась А. Леонтьєвим, А. Маслоу, С. Рубінштейном, Д. Узнадзе, К. Юнгом, П. Якобсоном та іншими. Вагому роль відіграє усвідомлення студентом відповідної мотивації, тобто значення художньо-естетичної діяльності як важливого і необхідного етапу художньо-естетичного вдосконалення.

У ролі мотивів виступають виникаючі в особистості потреби, інтереси, бажання, спонукання, стимули, настанови, переконання, цінності та ідеали, що передують і визначають творчу діяльність митця. Правильне використання діючих мотивів, формування належних, спрямовуючих розвиток особистості фахівця образотворчого мистецтва одне з найважливіших завдань мистецької освіти.

А. Гебос виділяє чинники (умови), що сприяють формуванню у студентів позитивного мотиву до навчання: усвідомлення найближчих і кінцевих цілей навчання; усвідомлення теоретичної і практичної значущості засвоєваних знань; емоційна форма викладу навчального матеріалу; показ «перспективних ліній» у розвитку наукових понять; професійна спрямованість навчальної діяльності; вибір завдань, що створюють проблемні ситуації у структурі навчальної діяльності; наявність допитливості й «пізнавального психологічного клімату» у навчальній групі [1].

Активна творча діяльність виникає у зв'язку з визначеною *потребою*, що спрямовує поведінку особистості на задоволення вихідної потреби. Мета діяльності студента у навчальних умовах носить цілеспрямований, полімотивований характер, зумовлюється сукупністю взаємозалежних мотивів і слугує задоволенню художньо-естетичної потреби на рівні об'єктивації (споживання: художнє сприйняття, переживання, захоплення, насолода художніми цінностями) й на рівні суб'єктивації (творчість). За словами В. Воликіна «Творчість і естетична насолода є фундаментальними рисами людського життя. Коли людина захоплена такого роду активністю, її мозок діє набагато більш інтенсивно, ніж під час звичайної діяльності» [2, с. 9].

На думку, А. Маслоу естетична потреба є «основною потребою» [3]. М. Верб називає її «надлюдською з усіх людських потреб» і вважає, що «естетична потреба поєднує в собі багато елементів, які визначають індивідуальне ставлення до краси, виступає як провідний мотив, внутрішня ціннісна установка, стрижень спрямованості особистості» [4, с. 84].

Естетична потреба є «не тільки безпосереднім переживанням прекрасного, високого, не лише прагненням відчувати подібні почуття, а й спрямованим бажанням до творчості за законами краси, до осмислення й практичного втілення власного емоційного стану» [5].

Продовжуючи цю думку, Р. Павлюк вважає, що важливою рисою творця є сильна і стійка потреба у творчості. Творча особистість не може жити без творчості, вона бачить у ній головну мету і основний зміст свого життя [6].

Б. Додонов, говорячи про наявність у особистості комунікативної і практичної потреби, зазначає, що без них ми отримаємо просто геніального «споживача» мистецтва, а творець повинен бажати «поділитися» з людьми тим, що він виявив у цьому світі [7].

А. Маслоу, класифікуючи потреби, виділяє з них потреби вищого порядку – потреба у самоактуалізації, заснована на пізнавальних, етичних й естетичних потребах, що означає прагнення особистості до гармонізації зовнішнього і внутрішнього світу [3]. Жодна психологічна теорія не може бути повною, на думку А. Маслоу, якщо її центральною ланкою не є концепція, згідно з якою майбутнє людини знаходиться у ній самій, і тільки гнучка, творча особистість може по-справжньому керувати майбутнім, тільки така особистість може впевнено і мужньо глянути в обличчя новизні. Самоактуалізована особистість – особистість, яка знає себе, світ своїх потреб і цінностей, особистість, що впевнено крокує по життю і співвідносить всі свої дії з загальнолюдськими цінностями. «Я уявляю собі самоактуалізовану людину не як звичайну людину, якій щось додано, а як звичайну людину, у якої нічого не відібрано» [3, с. 8]. Робота самоактуалізації включає вибір гідних творчих завдань, які вимагають максимальних і найбільш творчих зусиль.

Припускаємо, що проблема естетичної потреби межує з проблемою художньої потреби. Художнє переходить в естетичне, і тільки через розвинену художню потребу можна розв'язувати інші проблеми – розвитку естетичного смаку, оцінок, суджень і т. п.

У процесі виникнення і задоволення художньої й естетичної потреби майбутній фахівець образотворчого мистецтва розвивається цілісно, самоактуалізується (на всіх етапах: від виникнення бажання до практичної діяльності), у нього збираються і розвиваються у комплексі всі суб'єктні сили, підводячи до бажання і розвитку здатності до самовираження, саморегуляції, саморозвитку та реалізації себе як особистості.

На нашу думку, на основі художньої й естетичної потреби відбувається формування внутрішнього світу особистості та вихід її у світ людської культури. Розвинені художня й естетична потреби дозволяють особистості бачити художньо-естетичне змістовне багатство навколишнього світу і суспільства.

В. Волинкін називає етапи розвитку потреби:

- усвідомлення потреби;
- інтерес, втілення бажання;
- мотив: усвідомлення потреби стає мотивом поведінки людини;
- діяльність: об'єктивації або суб'єктивації [2, с. 46].

Стимули виконують роль важелів впливу або носіїв «роздратування», викликають дію певних мотивів. Отже, на відміну від мотиву, який означає внутрішній потяг людини до діяльності, стимул є зовнішнім спонуканням активності. За відсутності стимулів, інтересу до навчання, монотонної й одноманітної роботи, як правило, настає нудьга, відсутність бажання зрозуміти навчальну інформацію. Тож у таких випадках необхідно застосовувати стимули, бо стимулювання сприяє виникненню і формуванню необхідних мотивів.

У процесі усвідомлення потреб поглиблюються *інтереси*, формується вибірковість в естетично значущих категоріях. При цьому потреба – основа виникнення інтересу як суб'єктивного вираження об'єктивних потреб особистості. У. Джеймс вважає: «загальна сума духовних сил людини є продуктом спільної дії всіх її здібностей», які своєю чергою, є допоміжною силою, а «центральна сила успішності людини – її інтерес», тобто потреба. В інтересі потреба усвідомлюється, набуваючи певної спрямованості, причому ця вибіркова спрямованість відповідає внутрішнім прагненням, цінностям, орієнтаціям особистості. Розширення кола інтересів майбутнього фахівця образотворчого мистецтва є одним із найважливіших завдань його гармонійного розвитку. Формування смаку починається з

виникнення інтересу. Інтерес – духовне джерело активності, позитивна емоція, що мотивує дослідження і творчу взаємодію [8, с. 179].

Художньо-естетичний інтерес для майбутніх фахівців образотворчого мистецтва визначає їх спрямованість на художньо-естетичну діяльність, на естетичне освоєння дійсності, що сприяє виникненню творчих проявів особистості, які стимулюють розвиток здібностей у художньо-естетичній діяльності.

Крізь призму *ідеалу* майбутній митець сприймає й оцінює навколишню дійсність, визначає провідні цілі своєї життєдіяльності та засоби їх досягнення. Ідеал – уявлення про найвищу досконалість, котра, як взірець, норма і найвища мета визначає певний спосіб і характер дії людини чи суспільного класу. Залежно від сфер людської життєдіяльності формуються суспільні, політичні, етичні, естетичні, гносеологічні та інші ідеали [9, с. 217].

Ідеал – кінцева найвища мета, досягнення якої митець прагне у своїй творчості. Без ідеалу творча діяльність перетворюється у копію дійсності. Ідеал випереджає дійсність, виявляючи тенденції її розвитку, мобілізує енергію особистості митця. Художньо-естетичний ідеал митця має суб'єктивно-історичний характер, оскільки кожна епоха відзначається своїм взірцем досконалості, наприклад: у грецькому мистецтві – розвинене, спортивне тіло вважалася еталоном краси, у ньому все пропорційно й гармонійно, у візантійському першорядною була духовність особистості, в епоху бароко прославлявся аристократизм.

Мотиви, потреби, інтереси є рушійними силами розвитку художньо-естетичного смаку майбутніх фахівців образотворчого мистецтва та забезпечують умови функціонування механізмів їх розвитку.

Іншим важливим механізмом розвитку художньо-естетичного смаку майбутніх фахівців образотворчого мистецтва є художньо-естетичне самоусвідомлення. Усвідомлення людиною самої себе, знання про себе – визначається у психології як – самосвідомість. У самосвідомості особистість постає і як суб'єкт, і як об'єкт пізнання. Самосвідомість орієнтована на осмислення особистістю своїх дій, почуттів, думок, мотивів поведінки, інтересів, своєї позиції у суспільстві. Центральними структурними компонентами самосвідомості є феномени саморегуляції (управління своїми діями), самооцінки (усвідомлення власної ідентичності незалежно від зовнішніх впливів: відчуття гідності, самозадоволення, самоповаги), самоаналізу (аналіз своїх дій, визначення перспектив розвитку).

На думку А. Бурова, «естетичне починається там, де людина доходить до самовираження, до самопізнання або самовідчуття у предметі, коли вона навчається виражати через інші форми повноту і багатство своєї сутності» [10, с. 121]. На основі функції самоусвідомлення майбутній митець виділяє себе у культурно-мистецькому бутті, оцінювати себе і свої можливості у художньо-естетичному процесі.

Високий рівень самосвідомості зумовлює саморозвиток особистості, в усвідомленій формі (самовиховання, самоосвіта, самовдосконалення). М. Монтесорі вважає, що особистість є носієм процесу власного розвитку. Прояв особистістю активності вона пов'язує з наданням вихованцю свободи, що означає передусім можливість і вміння розвиватися за своїми внутрішніми законами, бути творцем самого себе, здійснювати внутрішню роботу щодо саморозвитку [11]. Реалізація творчих можливостей майбутнього фахівця образотворчого мистецтва вимагає значних зусиль шляхом саморозвитку, а це неодмінно спонукає і до цілеспрямованого художньо-естетичного самовиховання, яке є основою гармонійно розвиненої особистості, цілеспрямованого формування її інтересів, потреб, смаків. На основі індивідуальної рефлексії, як однієї із форм самовиховання, особистість осмислює свою життєву програму, принципи, співвідношення, цілі, цінності, вимоги, установки, прагнення. Саморозвиток особистості залежить від багатьох факторів: самокритичного ставлення до себе, вміння керувати своєю поведінкою, від морально-вольових якостей (наполегливості, організованості, дисциплінованості і відповідальності тощо).

Функція самоусвідомлення особистості у навчальній діяльності розкриває спрямованість процесу розвитку художньо-естетичного смаку, його результативний аспект і визначає особистість як суб'єкт культурно-освітнього процесу. Художньо-естетичне самоусвідомлення досягається особистістю у процесі творчості, де творчий акт, за визначенням А. Петровського «виявляється через свободу від чийось припущень і схем ... Реалізується не тільки прагненням індивіда «виплеснути себе на полотно», але й бажанням

сказати про світ і про себе у світі ще ніким не сказане слово... Індивід неадаптивно формує свій новий образ «Я» на протигагу очікуваному і нібито єдино можливому» [12, с. 208–209]. Але як зауважують Л. Т. Левчук, Д. Ю. Кучерюк, В. І. Панченко: «естетичні та художні смаки не лишаються незмінними протягом усього життя людини. Вік, життєвий шлях, багатство художнього досвіду людини шліфують і відточують її смак, а нерідко вони здатні надовго консервувати уподобання, або, навпаки, робити людину терплячою і багатогранною» [13, с. 58].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо що процес розвитку художньо-естетичного смаку майбутніх фахівців образотворчого мистецтва відбувається під впливом керованих і некерованих, внутрішніх і зовнішніх факторів, серед яких визначальну функцію відіграють цілеспрямоване виховання та навчання. Активізація творчої діяльності майбутніх митців образотворчого мистецтва, включення їх у процес навчання можливе за умови позитивної мотивації до навчання, а саме завдяки усвідомленим власним потребам, мотивам, інтересам та художньо-естетичному самоусвідомленню.

Список використаної літератури

1. Гебос А. И. Психологические условия формирования положительной мотивации к учению. *Воспитание, обучение, психическое развитие*. Москва: 1977. Ч. 1. 54 с.
2. Волынкин В. И. Художественная потребность: методология, теория, практика: монография. Астрахань: Астраханский государственный университет, Издательский дом «Астраханский университет», 2010. 311 с.
3. Маслоу А. Мотивация и личность /пер. с англ. Санкт-Петербург: ПИТЕР, 2003. 351 с.
4. Верб М. А. Эстетические потребности и духовное развитие личности. Ленинград: Знание, 1981. 36 с.
5. Безклубенко С. Д. Грані творчого метода. Київ: Мистецтво, 1986. 197 с.
6. Павлюк Р. О. Креативність як складова частина професійної підготовки майбутніх учителів / Materiály IV mezinárodní vědecko-praktické conference «Vědecký potenciál světa–2007». Díl. 3. Pedagogika. Filologickévědy. Psychologie a sociologie: Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o. St. 35–39.
7. Додонова Б. И. Эмоция как ценность. Москва: Политиздат, 1978. 272 с.
8. Изард К. Е. Эмоции человека / под ред. В. Я. Гозмана. Москва: МГУ, 1980. 439 с.
9. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
10. Буров А. И. Эстетическая сущность искусства. Москва: Искусство, 1956. 292 с.
11. Монтессори М. Самовоспитание и самообучение в начальной школе. Москва: Карапуз, 2009. 147 с.
12. Психология развивающейся личности / под. ред. А. В. Петровського. Москва: Педагогика, 1987. 224 с.
13. Левчук Л. Т., Кучерюк Д. Ю., Панченко В. И. Естетика : підручник / за заг. ред. Л. Т. Левчук. Київ: Вища школа, 2000. 399 с.

References

1. Gebos, A.I. (1977). *Psychological conditions for the formation of positive motivation for learning*. Education, training, mental development. Moscow. (in Rus.).
2. Volynkin, V.I. (2010). *The artistic need: methodology, theory, practice: monograph*. Astrakhan: Astrakhan State University, Publishing House «Astrakhan University». (in Rus.).
3. Maslow, A. (2003). *Motivation and personality*. St. Petersburg: Peter. (in Rus).
4. Verb, M.A. (1981). *Aesthetic needs and spiritual development of personality*. Leningrad: Knowledge. (in Rus.).
5. Bezklubenko, S.D. (1986). *Interlaces of the creative method*. Kyiv: Art. (in Ukr.).
6. Pavlyuk, R.O. (2007). *Creativity as an integral part of the professional training of the future teacher*. Materiály IV mezinárodní vědecko-praktické conference «Vědecký potenciál světa–2007». Pedagogika. Filologickévědy. Psychologie a sociologie: Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o. 3, 35–39. (in Czech).
7. Dodonova, B.I. (1978). *Emotion as a value*. Moscow: Politizdat. (in Rus).
8. Izard, K.E. (1980). *Emotions of people*. Moscow: Moscow State University. (in Rus.).
9. *The Philosophical Encyclopaedic Vocabulary* (2002). In V.I. Shinkaruk (Ed.). Kyiv: Abris. (in Ukr.).
10. Burov, A.I. (1956). *The aesthetic essence of art*. Moscow: Art. (in Rus.).
11. Montessori, M. (2009). *Self-education and self-education in elementary school*. Moscow: Karapuz. (in Rus.).
12. *Psychology of developing personality* (1987). In A.V. Petrovsky (Ed.). Moscow: Pedagogy. (in Rus.).
13. *Aesthetics: a textbook* (2000). In L.T. Levchuk, D.Yu. Kucheryuk, V.I. Panchenko. Kyiv: Higher School. (in Ukr.).

LYNOVYTSKA Anastasiya,

Graduate student to higher school pedagogy and educational management,
Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University
e-mail: art-kafedra@ukr.net

FACTORS OF DEVELOPING ARTISTIC-AESTHETIC TASTE OF FUTURE SPECIALISTS OF FINE ARTS

***Abstract.** The paper focuses on the main effectrices of developing artistic-aesthetic taste of University trainees of fine arts. At present, this problem is at the core of many hotly debated issues in the area of pedagogical education. Specifically, the results of the conducted critical analysis of artistic and pedagogical literature and relevant experience allowed to elicit the congruous principles, requirements, interests, ideals and stimuli of forming students' artistic-aesthetic taste. The acquired data indicate that these factors may serve as impetuses of stimulating creative and cognitive activity of learners.*

It stands to reason to deem that in the course of studying professionally-oriented disciplines creative and cognitive activity of trainees is stipulated by the necessity to satisfy artistic-aesthetic needs on two basic levels: on the objective level (encompassing artistic perception, admiring and enjoying artwork) and on the subjective level (enhancing creativity). In light of this, it is surmised that the aesthetic need boosts creativity and practical embodiment of one's emotional sensations. On this basis, it may be assumed that the aesthetic need encompasses the elements which determine an individual's attitude to the beautiful: they are looked upon as a driving motive, inner frame of reference, stem of development of a personality. By apperceiving the aesthetic need the trainees channel their artistic interests in accordance with their appetencies, values, individual orientation, thus crystallizing their creative capacities into definite forms, actualizing the selectivity of aesthetically-meaningful categories.

Furthermore, sentimentalizing, idealizing and assessing the reality future specialists of fine arts identify and prioritize their leading objectives in life striving for self-actualization, self-regulation and self-development as creators. On the grounds of self-perception, trainees of fine arts identify themselves in cultural-aesthetic entity, assess and appraise themselves and their own artistic skills and capacities in the artistic-aesthetic process. In its turn, the fulfillment of one's creative abilities is a painstaking process of self-development that is apparently conducive to purposeful artistic-aesthetic self-training, which is viewed as the groundwork of a well-rounded personality.

Keywords: driving motives, inner frame of reference, stem of development, self-perception, artistic-aesthetic taste, future specialists of fine arts

Одержано редакцією 13.10.2017
Прийнято до публікації 16.10.2017